

Europese vergrijzing in het vizier

Omgaan met pensioen- en
begrotingsrisico's

WRR

Europese vergrijzing in het vizier

Omgaan met pensioen- en begrotingsrisico's

Europese vergrijzing in het vizier. Omgaan met pensioen- en begrotingsrisico's is een advies aan de regering uit naam van de voltallige Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. WRR-Rapport 110 is voorbereid en geschreven door:

prof. dr. C.G. (Casper) de Vries (raadslid en voorzitter projectgroep),
dr. G.D.A. (Gijsbert) Werner (projectcoördinator),
prof. dr. mr. C.C.J.H. (Catrien) Bijleveld (raadslid),
dr. R.P.W. (Roel) Jennissen (projectmedewerker),
dr. L.A. (Laura) Vonk (projectmedewerker).

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid werd in voorlopige vorm ingesteld in 1972. Zijn positie is definitief vastgelegd bij wet van 30 juni 1976 (Stb. 413).

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) is een onafhankelijk adviesorgaan. De WRR informeert en adviseert de regering en het parlement over sectoroverstijgende vraagstukken die grote impact hebben op de samenleving. De adviezen zijn gebaseerd op wetenschappelijke onderzoek en gericht op een langetermijnperspectief.

De huidige zittingsperiode loopt tot 31 december 2027.

De samenstelling van de raad is:

Prof. dr. mr. C.C.J.H. (Catrien) Bijleveld,
Prof. dr. A. (Andrea) Evers,
Prof. dr. P. (Paul) 't Hart,
Prof. dr. S.J.M.H. (Suzanne) Hulscher,
Prof. dr. A. (Ab) Klink,
Prof. dr. M. (Maarten) Lindeboom,
Prof. dr. T. (Tanja) van der Lippe,
Prof. dr. mr. J.E.J. (Corien) Prins (voorzitter),
Prof. dr. M.L.L. (Mathieu) Segers †,
Prof. dr. C.G. (Casper) de Vries,

Secretaris: Prof. dr. F.W.A. (Frans) Brom.

© Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid,
Den Haag 2024

De inhoud van deze publicatie mag (gedeeltelijk) worden gebruikt en overgenomen voor niet-commerciële doeleinden. De inhoud mag daarbij niet veranderen. Citaten moeten altijd aangegeven zijn.

Europese vergrijzing in het vizier

Omgaan met pensioen- en begrotingsrisico's

Deze publicatie is een samenvatting van WRR-rapport 110 *Europese vergrijzing in het vizier. Omgaan met pensioen- en begrotingsrisico's*. Voor de onderbouwing van de in deze publicatie gepresenteerde conclusies en aanbevelingen wordt verwezen naar de uitvoerige analyse van het beleid en de wetenschappelijke literatuur die in dat rapport te vinden zijn.

Het rapport *Europese vergrijzing in het vizier. Omgaan met pensioen- en begrotingsrisico's* (ISBN: 9789083430027) is op 20 september 2024 door de raad aangeboden aan de regering.

Het rapport kan gratis worden gedownload van wrr.nl.

Vormgeving binnenwerk: OSAGE, Utrecht
Omslagafbeelding: Steffie Padmos, Amsterdam
Uitgever: WRR

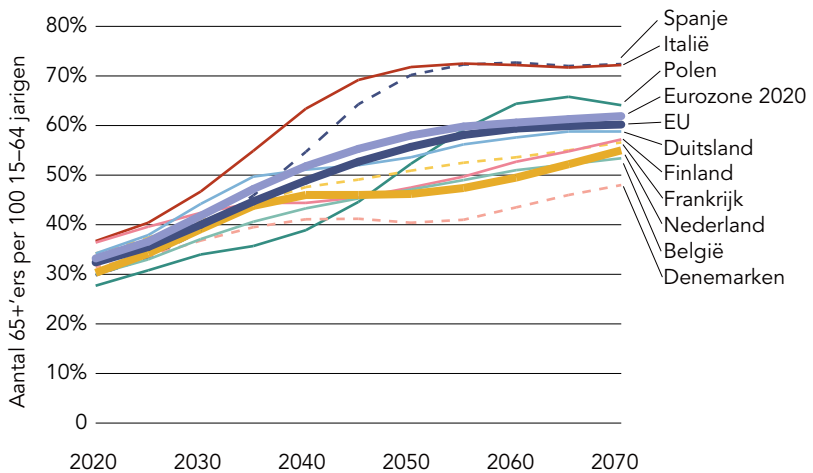
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Buitenhof 34
Postbus 20004
2500 EA Den Haag
070-356 46 00
info@wrr.nl
wrr.nl

Samenvatting

Europa vergrijsst in hoog tempo (figuur 1). Dat is allereerst een groot succesverhaal: de levensverwachting stijgt en mensen zijn langer gezond, actief en vitaal. Maar vergrijzing stelt Europese samenlevingen ook voor grote uitdagingen. Zo wordt het steeds kostbaarder om goede pensioenen te bieden. Een steeds kleiner aantal werkenden moet namelijk de pensioenuitkeringen van een steeds groter aandeel ouderen opbrengen. In dit rapport laat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) zien dat dit gegeven leidt tot economische, maatschappelijke en politieke druk. Dat heeft brede gevolgen voor inflatie, overheidsbegrotingen, monetair beleid en Europese samenwerking. En die gevolgen raken Nederland, ook omdat ons land zich binnen de Europese Unie in een uitzonderlijke positie bevindt, met relatief grote pensioenvermogens en juist een beperkte vergrijzing. Op de gevolgen van de Europese vergrijzing moeten de Nederlandse beleidsmakers en samenleving zich voorbereiden.

Figuur 1 Geraamde grijze druk van Europese landen de komende decennia

Bron data: VN¹

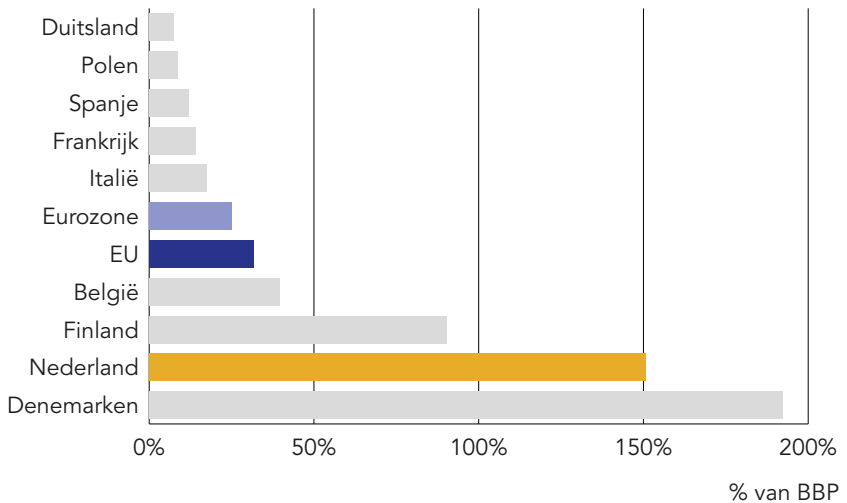
Om tijdig op de Europese vergrijzing te kunnen anticiperen, moet de vergrijzing van de Europese Unie meer op de Nederlandse politieke en beleidsagenda komen te staan, zo is de kernboodschap van de WRR in dit rapport. Nederland moet niet alleen de eigen maar ook de Europese vergrijzing in het vizier krijgen. De snelle en vergaande vergrijzing van ons omringende landen werkt door in Nederland door de grote wederzijdse economische en politieke afhankelijkheid. De exacte impact is weliswaar niet te voorspellen, maar duidelijk is dat een aantal gevaren op de loer ligt, zo blijkt uit dit rapport. Denk aan oplopende Europese staatsschulden en lastendruk, uit elkaar groeiende Europese economieën, verschraving van publieke diensten, verarming van Europese ouderen en opwaartse druk op de inflatie.

De WRR pleit ervoor dat Nederland (1) anticipeert op een vergrijzende Europese Unie, (2) op EU-niveau stuurt op een vergrijzingsbestendig sociaaleconomisch en pensioenbeleid en (3) zich via nationaal beleid beschermt tegen mogelijke negatieve gevolgen van de Europese vergrijzing. Dat is belangrijk omdat uitdagingen op het gebied van pensioenen en vergrijzing kunnen leiden tot politieke, economische en maatschappelijke spanningen binnen de EU en de eurozone. Dat is schadelijk voor zowel Europa als Nederland. Door tijdig maatregelen te nemen is aan die potentiële spanningen echter iets te doen. Hogere arbeidsparticipatie maakt Europese economieën en samenlevingen namelijk beter bestand tegen vergrijzing. Beleid op Europees en nationaal niveau moet mensen daarom zoveel mogelijk stimuleren en faciliteren om actief te blijven.

Vergrijzing zet Europese landen en instituties onder druk

Het aandeel ouderen in de Europese bevolking zal tot het midden van deze eeuw bijna verdubbelen. Nederland bevindt zich daarbij in een dubbele uitzonderingspositie. Ten eerste vergrijst Nederland relatief weinig, zoals te zien is in figuur 1. Ten tweede beschikt Nederland over grote pensioenvermogens vergeleken met de meeste andere EU- en eurolanden². Dat is te zien in figuur 2.

Figuur 2 Omvang pensioenvermogens ten opzichte van omvang economie Europese landen

Bron data: OESO³, bewerking WRR. Gemiddeldes eurozone en eu zijn gewogen naar het BBP

Daarmee lijkt Nederland op het eerste gezicht relatief goed voorbereid op de binnenlandse vergrijzing. Ons land vergrijst minder en kan pensioenvermogens aanspreken om ouderen een relatief genereus pensioen te bieden, zonder dat daarvoor de lasten voor werkenden hoog oplopen. Voor veel vergrijzende EU-landen is dit laatste moeilijker omdat de pensioenen daar in grotere mate uit de lopende begroting betaald moeten worden. Pensioenuitgaven zijn nu al één van de grootste posten op bijna alle Europese begrotingen, en deze zullen naar verwachting de komende jaren en decennia nog stijgen.

Veel landen staan daarmee voor weinige aantrekkelijke keuzes, zoals de pensioenen verlagen, de pensioenleeftijden verhogen, andere publieke diensten afschalen, de staatsschulden laten oplopen of de lasten voor werkenden en bedrijven verhogen. In dit rapport schetsen we hoe al deze opties grote economische en maatschappelijke kosten hebben. Landen met grote pensioenrisico's zijn op dit moment van plan vooral een strategie van 'houdbaarheid door versobering' te hanteren. Dat betekent dat de pensioenen steeds meer achterblijven bij de lonen.

Het is de vraag of deze strategie politiek en maatschappelijk haalbaar zal blijken. Zij zou immers betekenen dat ouderen relatief armer worden, wat gezien kan worden als een verbroken belofte van de verzorgingsstaat. Onderzoek en ervaringen in verschillende landen, waaronder in Nederland, laat zien dat doorgevoerde hervormingen vaak kwetsbaar blijven en teruggedraaid worden. Voorgenomen en staand beleid dat leidt tot effectieve versobering van de pensioenen, zou bovendien decennialang doorgezet moeten worden onder een ongunstig demografisch en electoraal gesternte. In de meeste Europese lidstaten zal het pensioenvraagstuk daarom naar verwachting nog jarenlang kwetsbaar en betwist blijven. De vraag is hoe landen dit dilemma gaan opvangen.

Vier risico's voor de Europese Unie en voor Nederland

In dit rapport probeert de WRR niet de exacte gevolgen van Europese vergrijzing te voorspellen. In plaats daarvan schetsen we vier mogelijke risico's voor Europa en voor Nederland:

1. Economische stagnatie;
2. Hoge staatsschulden en divergentie;
3. Opwaartse druk op de inflatie;
4. Maatschappelijke en politieke spanningen binnen en tussen landen.

Deze risico's sluiten elkaar niet onderling uit; het is zelfs waarschijnlijker dat in de praktijk een mix zal optreden. Ook is het mogelijk dat in de ene lidstaat het ene risico optreedt en in andere landen andere risico's op de voorgrond staan. En de situatie zal ook over de tijd veranderen: waar eerst het ene risico optreedt, kunnen later andere aan de orde zijn. Waarom kunnen deze risico's optreden, en hoe kunnen ze Nederland raken?

Een eerste risico van de Europese vergrijzing is *economische stagnatie*. Pensioenkosten kunnen, samen met de eveneens oplopende kosten voor de zorg, leiden tot hoge lasten voor werkenden of bedrijven. Dat remt de arbeidsparticipatie en pakt negatief uit voor de economische groei en voor de bestaanszekerheid van jongere generaties. Ook verschraving van andere publieke diensten om geld vrij te spelen voor de pensioenuitgaven kan negatieve gevolgen hebben voor het verdienvermogen van de Europese economieën. Dat gebeurt wanneer publieke investeringen in bijvoorbeeld onderzoek, onderwijs of infrastructuur, die belangrijk zijn voor de economische groei, onder te grote druk komen staan. Een sterke versobering van de pensioenen raakt de welvaart van ouderen, een groep die van steeds groter economisch belang is. Dat kan leiden tot vraaguitval. Voor Nederland zijn zulke ontwikkelingen nadelig, in het bijzonder als zij plaatsvinden in lidstaten die ook belangrijke handelspartners zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor Italië, Frankrijk en België. Ook kan dit scenario ertoe leiden dat Europese economieën uit elkaar groeien (divergentie), omdat

juist een aantal landen met een grote vergrijzingsopgave economisch nu al zwakker staat.

Een tweede risico is dat in sommige Europese landen de toenemende kosten van pensioenen opgevangen worden via *hoge staatsschulden*. Deze kunnen uiteindelijk leiden tot financiële instabiliteit en druk op de gezamenlijke munt, zoals gebeurde tijdens de Europese schulden crisis van 2010. Bovendien zetten hoge staatsschulden de Europese budgettaire afspraken onder druk, in het bijzonder die van het eind 2023 herziene Stabiliteits- en Groeipact (SGP) voor de Europese Monetaire Unie (EMU). Met zo'n scenario zijn risico's gemoeid voor de Unie, en dus voor Nederland, zeker wanneer het grote landen als Italië, Spanje of Frankrijk betreft. Ook hier ligt het gevaar van *divergentie* op de loer, omdat juist de landen met een grote uitdaging op het gebied van pensioenen en vergrijzing al te kampen hebben met hoge schulden.

Het derde risico is een *opwaartse druk op de inflatie*. Vergrijzing leidt via toenemende personeelsschaarste waarschijnlijk tot een hogere (loon)inflatie. Daarnaast kan bij groeiende Europese staatsschulden politieke druk op de Europese Centrale Bank (ECB) toenemen om de rentelast in toom te houden, bijvoorbeeld door overheidsschulden op te kopen. Een gevolg van zo'n strategie is opwaartse druk op de inflatie. Uiteraard zijn er nog andere, soms kortdurende, factoren van invloed op de stand van de inflatie, zoals technologie, geopolitieke fragmentatie of aanvoerproblemen. Vergrijzing blijft echter mogelijk de komende decennia een structurele opwaartse druk uitoefenen. Dat kan nadelig zijn voor de reële waarde van (pensioen)vermogens. Dat gegeven is, gezien onze eerder besproken uitzonderingspositie op het gebied van pensioensparen, in het bijzonder voor Nederland relevant. Ook is een opwaartse druk op de inflatie economisch nadelig omdat inflatie bijdraagt aan economische onzekerheid en politieke en maatschappelijke onvrede, en de investeringen negatief beïnvloedt.

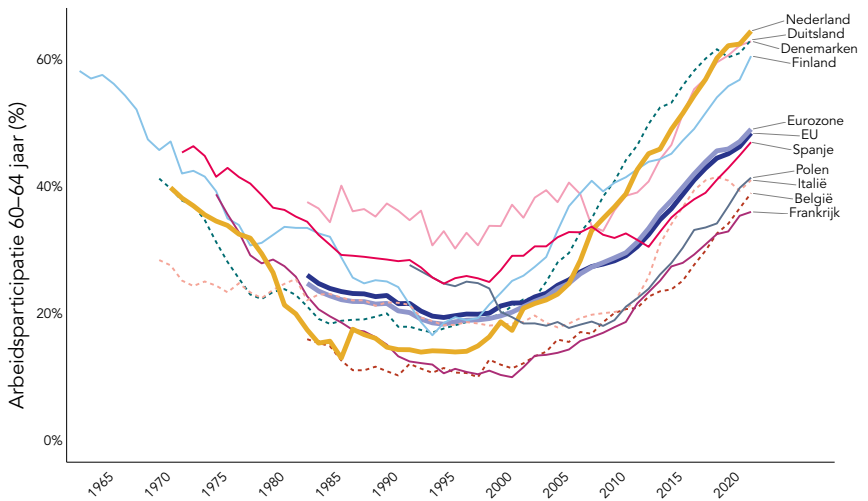
De WRR ziet nog een vierde risico, dat samenhangt met deze drie economische risico's, namelijk oplopende *maatschappelijke onvrede en politieke spanningen binnen en tussen lidstaten*. Maatschappelijke onvrede in Europese landen kan oplopen wanneer stijgende vergrijzingskosten ertoe leiden dat economieën stagneren. Maar dit kan ook juist gebeuren als er bij de bevolking onvoldoende breed draagvlak is voor hervormingen om die kosten te dempen. De uitdaging is om tussen deze twee uitersten een balans te vinden. Daarnaast kunnen politieke spanningen tussen lidstaten toenemen indien landen economisch gezien uit elkaar groeien (*divergentie*). Dan kunnen de voorkeuren over bijvoorbeeld budgettaire of fiscale integratie of rentebeleid sterker gaan botsen, waardoor de breuklijnen die er binnen de Unie al zijn, nog verdiepen.

Al deze risico's hebben gemeenschappelijk dat ze direct of indirect effect hebben, niet alleen *binnen* EU-landen maar ook tussen landen. En daarmee hebben ze dus ook effect op Nederland. Alleen wanneer de vergrijzing van de Europese Unie nu al op de politieke en beleidsagenda komt te staan, kan Nederland inspelen op zijn onvermijdelijke toekomst in het hart van een sterk vergrijzend continent, is daarom de boodschap van de WRR. Daarbij staat er niet alleen iets op het spel, maar valt er ook iets te kiezen – zowel op Europees niveau als binnen Nederland.

Het is mogelijk om binnen de Europese Unie een vergrijzingsbestendig sociaaleconomisch en pensioenbeleid te voeren. Zo'n beleid richt zich op een hogere arbeidsparticipatie, in het bijzonder van ouderen. Daarmee wordt namelijk de totale Europese koek groter. Om de arbeidsparticipatie van ouderen op een maatschappelijk duurzame en breed gedragen manier te kunnen verhogen, is het van belang dat het beleid mensen stimuleert én faciliteert om meer en langer actief te blijven. Zaak is dat zoveel mogelijk mensen zo lang mogelijk mee kunnen blijven doen. En dat er een alternatief is voor mensen voor wie dat (nog) niet haalbaar is, bijvoorbeeld via omscholing naar een ander beroep of aanpassingen in het huidige werk. Gelukkig is in heel Europa de beweging naar een hogere arbeidsparticipatie door ouderen al ingezet (figuur 3). Het is daarom zaak, zo meent de WRR, om deze trend door te zetten en te versterken. Ook dan zal de uitdaging van vergrijzing nog steeds aanzienlijk zijn, maar een hogere arbeidsparticipatie stelt de EU in staat die druk op een positieve manier op te vangen.

De alternatieven, zoals versobering van de pensioenen, vershraling van andere publieke diensten, hoge lasten of hogere staatsschulden, zijn minder aantrekkelijk. Ze geven strijd binnen én tussen landen over een stagnerende of krimpende koek. En dat kan leiden tot de vier hierboven geschetste risico's. Dit negatieve toekomstbeeld vergroot de kwetsbaarheid en beperkt de slagkracht van de EU. Dat is riskant voor Nederland, als open handelseconomie die in een uitgebreid netwerk van economische, politieke en sociale verbindingen nauw verweven is met andere EU-landen. Voor veel Nederlandse doelstellingen is een daadkrachtige en sterke Unie van cruciaal belang – denk bijvoorbeeld aan klimaatbeleid, veiligheid en energiezekerheid. Alleen al door onze geografische positie zal dat ook zo blijven. Daarnaast zijn sterke Europese economieën ook nodig om onze 'eigen', Nederlandse, vergrijzing op te kunnen vangen.

Figuur 3 Arbeidsparticipatie van ouderen (60–64 jaar) in Europese landen, 1963–2022

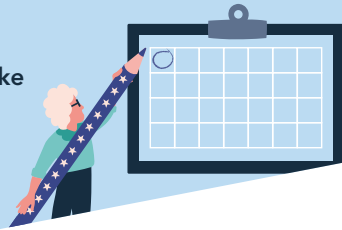
Bron data: OESO⁴

Samenwerking binnen de EU is daarmee voor Nederland politiek en economisch cruciaal, des te meer in een wereld van toenemende geopolitieke spanningen. Nederland kan zich een Unie die economisch stagneert of uit elkaar drijft, niet veroorloven. Het is met dit alles volgens de WRR in het brede Nederlandse belang als ons land zich op het thema van vergrijzing en pensioenen constructief maar kritisch opstelt. Dat *brede* belang moet het uitgangspunt zijn van het Nederlandse beleid rondom vergrijzing en pensioenen, op nationaal niveau én binnen Europa. Nederland kan niet overal tegen zijn, maar moet op een pragmatische manier sturen op Europees én Nederlands sociaaleconomisch beleid gericht op een vergrijzingsbestendige EU.

Drie beleidsrichtingen voor Nederland in een vergrijzend Europa

De WRR reikt in dit rapport drie richtingen aan voor het Nederlandse overheidsbeleid. Deze drie beleidsrichtingen bieden perspectief om met de uitdaging van een vergrijzende Europese Unie om te kunnen gaan. Binnen elke richting doen wij concrete aanbevelingen om hier in het Nederlandse nationale en Europees beleid handen en voeten aan te geven.

De vergrijzing van de Europese Unie moet meer op de Nederlandse politieke en beleidsagenda komen te staan.

De WRR reikt **drie beleidsrichtingen** aan voor regeringsbeleid om met de uitdaging van een **vergrijzende Europese Unie** om te gaan

1. Anticiperen

Anticipeer op een vergrijzende EU en bereid de samenleving hierop voor

Aanbeveling 1a
Monitor de Europese vergrijzing en de beleidsrespons daarop

Aanbeveling 1b
Bouw partnerschappen om pensioen- en vergrijzingsrisico's op de Europese politieke agenda te zetten en te houden

2. Sturen

Stuur op EU-niveau op vergrijzingsbestendig sociaaleconomisch en pensioenbeleid

Aanbeveling 2a
Zet EU-breed in op beleid dat meer en langer werken door zoveel mogelijk mensen faciliteert en stimuleert.

Aanbeveling 2b
Versterk onafhankelijke Europese instituties op het gebied van begrotingen, vergrijzing en pensioenen

Aanbeveling 2c
Maak vergrijzingsbestendige Europese economieën een speerpunt van de Nederlandse inzet in EU-onderhandelingen

3. Beschermen

Bescherm op nationaal niveau tegen mogelijk negatieve gevolgen van Europese vergrijzing

Aanbeveling 3a
Blijf inzetten op een vergrijzingsbestendige Nederlandse samenleving en economie

Aanbeveling 3b
Demp de impact op Nederland van de economische risico's van Europese vergrijzing

Aanbeveling 3c
Haal handels- en investeringsbanden aan met landen met een demografisch dividend

Ten eerste is het zaak voor Nederland om op nationaal niveau te anticiperen op een vergrijzend Europa. Dat betekent dat er structurele aandacht moet komen voor demografische ontwikkelingen in de rest van de Europese Unie. Daarmee komt de politieke en economische druk van een vergrijzend Europa tijdig in het vizier. Zo is het mogelijk partnerschappen op te bouwen met andere EU-landen en kunnen beleid en samenleving inspelen op de gevolgen van de Europese vergrijzing zonder daardoor overvallen te worden.

Beleidsrichting 1: Anticipeer op een vergrijzende EU en bereid de samenleving hierop voor:

- a. Monitor de Europese vergrijzing en de beleidsrespons daarop.
- b. Bouw partnerschappen met andere EU-landen om pensioen- en vergrijzingsrisico's op de Europese politieke agenda te zetten en te houden.

Dat brengt ons bij de tweede beleidsrichting: Nederland kan zijn invloed op Europees niveau aanwenden om *te sturen op een vergrijzingsbestendig Europees sociaaleconomisch en pensioenbeleid*. Nederland heeft weliswaar geen volledige controle, maar Europees beleid overkomt ons niet. De WRR geeft mee om van vraagstukken van vergrijzing en pensioenen een speerpunt te maken in gesprekken en onderhandelingen op Europees niveau. En om daarbij in te zetten op een beleid dat de vergrijzing opvangt door meer en langer actief blijven te stimuleren en te faciliteren. Nederland hoeft daarvoor niet tegen de spreekwoordelijke bierkaai te vechten, maar kan helpen een door de lidstaten al ingezette beweging vanaf Europees niveau te versterken en te bestendigen. Onafhankelijke Europese instituties op het gebied van pensioenen, vergrijzing en begrotingen kunnen dat beleid ondersteunen.

Beleidsrichting 2: Stuur op EU-niveau aan op vergrijzingsbestendig sociaaleconomisch en pensioenbeleid:

- a. Zet EU-breed in op beleid dat meer en langer werken door zoveel mogelijk mensen faciliteert en stimuleert.
- b. Versterk onafhankelijke Europese instituties op het gebied van begrotingen, vergrijzing en pensioenen.
- c. Maak vergrijzingsbestendige Europese economieën een speerpunt van de Nederlandse inzet in EU-onderhandelingen.

De derde richting die de WRR voorstelt, is gericht op het niveau van het nationale beleid. Nederland kan binnenlands beleid voeren dat helpt om de risico's te matigen die gemeoid gaan met de Europese vergrijzing. Dat zal niet volledig lukken; de onderlinge verwevenheid en afhankelijkheden zijn immers groot en niet te vermijden. Maar Nederland kan zich wel ten dele *beschermen tegen de negatieve gevolgen van vergrijzing elders in de EU*. Bijvoorbeeld door het handelsbeleid te richten op landen waar de vergrijzing de komende decennia (nog) niet toeslaat en door onze pensioenvermogens breed over de hele wereld te blijven investeren.

Beleidsrichting 3: Bescherm op nationaal niveau tegen mogelijk negatieve gevolgen van Europese vergrijzing:

- a. Blijf inzetten op een vergrijzingsbestendige Nederlandse samenleving en economie.
- b. Demp de impact op Nederland van de economische gevolgen van Europese vergrijzing.

- c. Haal handels- en investeringsbanden aan met landen met een demografisch dividend.

Vergrijzen vraagt om vooruitzien

Europa gaat met grote zekerheid de komende decennia sterk vergrijzen. Dat gaat in veel landen tot aanzienlijke uitdagingen leiden op gebieden als arbeid, zorg en huisvesting. En zeker op pensioengebied – het onderwerp waarop de WRR zich met de analyse in dit rapport richt. Welke gevolgen de vergrijzing van Europa precies zal krijgen en hoe verschillende lidstaten en de EU daarop gaan reageren, is niet met zekerheid te zeggen. Dat betekent echter niet dat we af kunnen wachten hoe deze kwesties zich de komende jaren en decennia gaan ontwikkelen.

Integendeel: de grote opgaven waar de vergrijzing van Europa Nederland voor stelt, vragen nu al om robuust en strategisch doordacht nationaal en Europees beleid. Al is het maar omdat succesvol beleid om samenlevingen vergrijzingsbestendiger te maken en arbeidsparticipatie te stimuleren een lange aanlooptijd vergt. Daarom moet de vergrijzing van Europa tijdig in het vizier van de Nederlandse politiek en het Nederlandse beleid komen. De Europese vergrijzing is ook een Nederlandse zorg. Zij gaat ons land direct en indirect raken. Het is belangrijk daar tijdig aandacht voor te hebben. Dat betekent (1) anticiperen op een vergrijzende Europese Unie, (2) op EU-niveau sturen op vergrijzingsbestendig sociaaleconomisch en pensioenbeleid en (3) via nationaal beleid beschermen tegen mogelijke negatieve gevolgen van Europese vergrijzing. Op die manier kan Nederland zich voorbereiden op zijn toekomst in een vergrijzend Europa.

Europese vergrijzing in het vizier

Vergrijzing zet de pensioenstelsels en economieën in de Europese Unie de komende decennia onder grote druk. Dat treft Nederland, omdat we via de Europese Unie, een gemeenschappelijke munt en handelsbetrekkingen nauw verbonden zijn met andere lidstaten. Nederland neemt daarbij een uitzonderingspositie in met relatief grote pensioenvermogens en juist beperkte vergrijzing.

Dit rapport laat zien hoe uitdagingen op het gebied van pensioenen en vergrijzing kunnen leiden tot politieke, economische en maatschappelijke spanningen binnen de EU. Dat is schadelijk voor Europa en voor Nederland. Daarom moet Europese vergrijzing meer in het vizier komen van de Nederlandse politiek, beleid en samenleving.

In het rapport *Europese Vergrijzing in het Vizier. Omgaan met pensioen- en begrotingsrisico's* werkt de WRR daarvoor drie beleidsrichtingen uit. De WRR pleit ervoor dat Nederland (1) anticipeert op een vergrijzende Europese Unie en daar de samenleving op voorbereid, (2) op EU-niveau stuurt op vergrijzingsbestendig sociaaleconomisch en pensioenbeleid en (3) zich via nationaal beleid beschermt tegen mogelijke negatieve gevolgen van Europese vergrijzing.